

A GYEPHASZNOSÍTÁS KÉRDÉSEI

Dér Ferenc - Marton István

Summary

The authors deem it necessary that all areas of pasture in Hungary which are either presently utilised or could potentially be put to use should, at the earliest possible date, undergo assessment by up-to-date geographic information system procedures. They offer a recommendation, based on the foundation of such an assessment, for the classification of pasture areas into categories appropriate to their protected status or to their protective and producing function, and also suggest possibilities for the application of the pasture lands.

The tasks to be accomplished in research and in the practical field in the future are summarised as follows:

- *to develop technology for the cultivation and care of pasture lands allocated to the individual categories, with particular respect to reducing the quantities of artificial fertiliser used,*
- *to attach priority in research work to examining the role in pastures of the papilionaceous plant species which compose such pasture lands, and further priority to improving the production-enhancing effect of these species,*
- *to increase the proportion of utilisation for grazing and to develop subsidy system,*
- *to improve the technical conditions for grazing,*
- *to examine issues related to animal health and hygiene in pasture-based livestock keeping,*
- *to clarify the aspects of pasture-based livestock keeping connected with genetics and husbandry policy,*
- *to improve the quality of the methods of pasture conservation applied.*

Bevezetés

A magyarországi állatlétszám, ezen belül a szálastakarmányt fogyasztó állatfajok létszámának és arányának jelentős csökkenése érezteti negatív hatását a gyepterületek művelésében és hasznosításában is.

A szálastakarmányt fogyasztó állatfajok létszámának jövőbeni szükségszerű növekedése és ezzel összefüggésben gyepgazdálkodásunk fejlesztése, valamint a közeljövő feladatainak kijelölése miatt indokoltnak tűnik a jelenlegi helyzet értékeléséből kiindulva kijelölni azokat a kutatási és gyakorlati feladatokat, amelyek a gyepgazdálkodás helyzetének javítását segíthetik elő. Ezen értékelés szükségességét indokolja az is, hogy gyepgazdálkodásunk mind a gyeptermesztés, mind a gyephasznosítás tekintetében egy olyan kiindulópontnak nevezhető mélypontra van, amely állapotból már csak fejlődés és nem visszalépés képzelhető el. Feltétlenül szükségesnek tartjuk azt is, hogy a közeljövő feladatainak felvetésekor a gyepgazdálkodást befolyásoló sajátos, magyarországi tényezőkhöz kívül figyelembe vegyük azon tényezők hatását is, amelyek jelenleg a környező országok gyepgazdálkodását irányítják és a közeljövőben várhatóan jelentős hatást fognak gyakorolni hazai gyeptermesztésünkre és gyephasznosításunkra.

A gyepgazdálkodás jelenlegi helyzetének felmérése és értékelése

A gyepgazdálkodás helyzetének felmérése során mindenképpen az érvényben lévő természetvédelméről szóló törvényben foglaltakból kell kiindulni, amely többek között a gyepet is természeti területnek minősíti. Ez a tény azt is jelenti, hogy a jövőben a gyepben rejlő adottságok minél jobb kihasználása mint cél csak úgy érvényesülhet, hogy a környezeti és tájvédelmi kívánalmaknak is messzemenően megfeleljen a gazdálkodás formája.

Napjainkban a földhasználatot és a természetvédelmet harmonikusan integráló lehetőségnek legtöbbször ERZ. (1978) által leírt módszert tekintik. Az úgynevezett földhasználati piramissal bemutatható módszer lényege az, hogy integrálja a földhasználatot és a természetvédelmet és a táj adottságainak megfelelően határozza meg a használat és védelem intenzitását, egymáshoz viszonyított arányát (ÁNGYÁN és MENYHÉRT, 1997).

A gyepgazdálkodásban a földhasználat és természetvédelem több esetben megegyezik a szántóföldével, a termelő gyepnek esetenként azonban az intenzitás iránya és a terület nagyság összefüggésében eltér attól. Az említett eltérések ellenére a gyepterületek hasznosítási lehetőségeit - a gyepre vonatkozó sajátosságok figyelembe vételével - az általános földhasználatra érvényes jellemzők alapján tárgyaljuk. A gyephasznosítás lehetőségeinek meghatározását megelőzően mindenképpen fel kell mérni a jelenlegi gyep és a jelenleg még szántó művelési ágban lévő potenciális gyepterületek. A felmérés és elemzés módszerként a földhasználati zónarendszerek figyelembevételével és térinformatikai módszerekkel történő felvételezés, értékelés és digitalizált megjelenítés javasolható (SÁRI és mtsai 2000.)

A gyephasznosítás kérdései

A különböző minőségű gyepterületek arányáról és hasznosítási lehetőségeiről HORN-STEFLER (1990) által készült felmérés (1. táblázat), amely a gyepterületeket intenzív, félintenzív és extenzív gyepekre osztja és ezekhez termőképességük alapján rendeli hozzá a hasznosító állattenyésztési ágazatot. Napjainkban a tulajdonviszonyok a piaci szabályzók változása és az egyre erősödő környezetvédelmi elvárások miatt további szempontok szerinti értékelésre is szükség van.

Különböző minőségű gyepterületek aránya és hasznosítási lehetőségei

1. táblázat

Gyep típusának jellemzése ill. aránya	Szénahozam t/ha	Állattenyésztési ágazat
Intenzív gyep (5%)	9 - 15	Tejelő tehenészet, tejelő juhászat, intenzív kettőshasznosítású juhászat
Félintenzív gyep (35%)	3 - 8	Tenyészüsző nevelés húsmarhatartás, húslóttartás
Extenzív gyep (60%)	1 - 2	Húsmarhatartás, húslóttartás, extenzív juhtartás, gímszarvastenyésztés, dámszarvastenyésztés, kecsketenyésztés

Jelenlegi és potenciális gyepterületeink osztályozására és ezek hasznosítási lehetőségeire tett javaslatunkat a 2. táblázaton mutatjuk be.

Jelenlegi és várható gyepterületeink csoportosítása, a gyeptermesztés és hasznosítás lehetőségei alapján

2. táblázat

A gyep rendeltetése	Kategoriák	Területnagyság (ezer ha)		Termőképesség t/ha sz.a.	Gyeptermesztési és hasznosítási módszerek
		1998. * 1.148e ha	várható** 1403cha		
Védett, illetve védő gyeppek	Szigorúan védett gyeppek	3%	4%	nincs adat	Nincs beavatkozás
	Nem szigorúan védett, egyéb természetvédelmi gyeppek	15%	10%	2-4	Termesztés: természetes kemikáliák használatát mellőző Hasznosítás: korlátozott, kaszálóretek szükség szerinti kaszálása, őshonos állatlajok legeltetése tartása
	Talajvédő gyeppek	25%	30%	1-2	Termesztés: természeteszerű, kemikáliák használatát mellőző. Hasznosítás: a gyep talajvédő hatását nem csökkentő kiegészítő takarmányforrásként szóbajövő extenzív hasznosítás
Termelő gyeppek	Nem műtrágyázott, vagy csak kisadagú műtrágyával kezelt közepes termőképességű gyeppek	54%	51%	3-7	Termesztés: N-pótlás pillangósvirágú növényeken keresztül, esetenkénti kisadagú műtrágyával. Hasznosítás: korszerű legeltetési technika alkalmazása Állattenyésztési ágazat: tenyészűző nevelés, húsmarha és húslóttartás, juhártás, gím- és dámszarvastenyésztés
	Intenzíven műtrágyázott nagy termőképességű gyeppek	3%	5%	8-14	Termesztés: intenzíven műtrágyázott, lechtőség szerint öntözött. Hasznosítás: szilázs, szenázs és szénakészítés, intenzív legeltetés Állattenyésztési ágazat: tejelő tehencsész, tejelő juhászat, intenzív kettős hasznosítású juhászat.

* KSH, 1999.

** Ángyán és Podmaniczky, 1999.

1. Védett, illetve védő gyepek

A nemzeti parkok tulajdonában, illetve a tájvédelmi körzetekben és természetvédelmi területeken a gyepterületek nagysága 1997. évi közlés szerint 168.340 ha volt (NAGY és PETŐ, 1997). Napjainkban a védett gyepterületek nagysága megközelíti a 200ezer hektárt és a jövőben további növekedésük várható.

1.1. Szigorúan védett területek

A szigorúan védett területeken nincs termelő jellegű földhasználat. Ez azt is jelenti, hogy a szigorúan védett területeken a gyepterületek mellett található jelenlegi szántóterületeken - a művelés hiányában - a másodlagos szukcessziós folyamatok hosszabb távon a területek gyepesedését eredményezik.

1.2. Nemzeti parkok és tájvédelmi körzetek nem szigorúan védett területei

A nem szigorúan védett nemzeti parki területekre a korlátozott gyephasználat lehet jellemző. Ez a gyephasználat a kaszálórétek szükség szerinti kaszáltatását, a legelőknél a természetvédelmi előírásokat figyelembe vevő legeltetését jelentheti. Az ilyen gyepek hasznosításának módszereit a természetvédelem igényei és nem a minél több növényi vagy állati produktum elérésére történő törekvés határozza meg.

1.3. Talajvédő gyepek

A talajvédő gyepek elsődleges feladata a talaj és ezen keresztül a táj védelme. Talajvédő gyepek domb- és hegyvidékeink általában sekély termőrétegű meredek lejtőin, a síkvidékek deflációra hajlamos homoktalajain, és gyenge termőképességű szikes talajain alakultak ki. Ezen területek legeltetése és kaszálása csak olyan mértékű lehet, amely a gyepek talajvédő hatását nem csökkenti. Az eddig szántóként művelt meredek lejtőszögű területek, a gyenge adottságú szántók és a mélyfekvésű, víznyomásos területek gyepesítésével az összes gyepterület mintegy 250 ezer hektárral történő növekedése várható. Ez a gyepesítés a talajvédő gyepek, valamint a termelő gyepeknél a közepes, illetve részben a nagy termőképességű gyepek területét fogja növelni.

2. Termelő gyepek

A gyepekre alapozott állati termék előállítás eredményessége egyrészt a gyepeken előállított takarmány mennyiségétől, vagyis a gyepek termőképességétől, másrészt a gyephasznosítás hatékonyságától függ.

A gyepterületek termőképességét a termőhely talaj- és éghajlati adottságai és az alkalmazott agrotechnika - kiemelve a tápanyagellátás szintjét - határozza meg.

2.1. Nem műtrágyázott vagy csak kisadagú műtrágyával kezelt közepes termőképességű gyepek

Az Európai Unió gyepgazdálkodást érintő jövőbeni agrárpolitikája az intenzíven művelt nagyadagú műtrágyával kezelt, nagy termőképességű gyepek helyett a közepes intenzitással művelt gyepterületeket fogja előnyben részesíteni és támogatni. Külön prémiumban részesülnek azok az állattartók, akik a takarmánytermő területükön az állatsűrűséget 2 élőállat egység/ha-ról 1,4 élőállategység/ha-ra csökkentik és folyamatos legeltetési tartást alkalmaznak. Különös figyelmet fordítanak a pillangósok gyepeken betöltött szerepének kutatására és a gyepek nitrogén utánpótlásában a műtrágyázás helyett a pillangósvirágú gypalkotók N-kötésének fokozottabb kihasználására. Mivel hazánk gyepterületének több mint 50%-a, és a termelő gyepek csoportjába sorolt területek közel 90%-a közepes termőképességű gyepek kategóriájába tartozik, indokoltnak tűnik gyepgazdálkodásunk jövőbeni stratégiájának kidolgozása előtt az Európai Unióban érvényes és várható szabályzók, kutatási prioritások és gyakorlati módszerek tanulmányozása.

Várhatóan az ebbe a kategóriába sorolható gyepeknél hazánkban is célszerű lesz a termesztés során a felhasznált műtrágya mennyiségének minimális szintre történő csökkentése - esetenként teljes elhagyása -, a gypalkotó pillangósvirágú növények nitrogénkötésének minél jobb kihasználása. A műtrágyafelhasználás csökkenését azonban tévedés lenne a gyeptermesztés intenzitásának egyértelmű csökkenéseként vagy olyan hatásként értékelni, ami a termesztést az extenzívnek értékelhető kategóriába juttatja. Ezeknél a gyepeknél a legkorszerűbb gyeptermesztési és gypápolási technológiákat kell alkalmaznunk azért, hogy a korszerű agrotechnika eredményeként jelentkező terméscsökkenést részben kompenzálja a műtrágyázás csökkenése vagy elhagyása miatt jelentkező terméscsökkenést.

Az ilyen jellegű gyepek hasznosításának alapvető formája a legeltetés. A legeltetés során a veszteségek csökkentése és a takarmány minél jobb hatásfokkal történő hasznosulásának elérése érdekében ugyancsak a legkorszerűbb legeltetési technikák alkalmazása javasolt. A korszerű gyeptermesztési és hasznosítási technológiák alkalmazásával olyan közepes termőképességű, biztonságos termést adó gyepek alakíthatók ki, amelyek reálisan tervezett állatsűrűség mellett képesek kielégíteni a tenyésztésű nevelés, húsmarha- és húslótartás, juhtartás, farrendszerű gímszarvastartás és dámszarvas tenyésztési ágazatok igényeit.

2.2. Intenzíven műtrágyázott, nagy termőképességű gyepek

Európa igen sok mélyfekvésű területén, de hazai kísérletekben is nagyadagú műtrágya felhasználás mellett a 10 t/ha szárazanyag termés könnyen elérhető. Gyepterületeink kihasználtságának és a gyepeken előállítható állati termékek piaci helyzetének ismeretében kijelenthetjük azonban, hogy a közeljövőben nem várható az intenzíven műtrágyázott, nagy termőképességű gyepek jelentős növekedése, részarányuk nem fogja meghaladni az összes gyepterület 5%-át. A nagyadagú N-műtrágya felhasználás ellen szól az ilyen területen jelentkező számottevő nitrát lemosódás, ami a talaj és ivóvíz szennyezése mellett a nem hasznosuló nitrogén miatt a gazdálkodónak jelentős anyagi veszteséget is okoz.

A felsorolt kedvezőtlen ökológiai és ökonómiai hatások ellenére egyes esetekben - például tejtermelésű tehenészeteknél, tejelő juhászatoknál, intenzív kettős hasznosítású juhászatoknál vagy tartósítás céljára termesztett egy fűfajból álló gyepeknél felmerülhet a területi termelékenység intenzív műtrágyázással történő növelésének igénye. Ilyen esetekben

rendkívül körültekintően, az alkalmazott technológiának környezetre gyakorolt hatásait messzemenően figyelembe véve kell eljárunk.

Összefoglalás

Gyepgazdálkodásunk jelenlegi helyzetének felméréseivel és a jövőbeni feladatokkal kapcsolatos legfontosabb teendőket a következőkben látjuk:

- a jelenlegi és potenciális gyepterületek helyzetének a korszerű földhasználati irányelvek alapján történő felmérése és csoportosítása;
- az egyes csoportokba tartozó gyepcsek termesztési és ápolási technológiájának kidolgozása különös tekintettel a felhasznált műtrágya mennyiségének csökkentésére;
- kutatási prioritás a gyepalkotó pillangósvirágú növények gyepben betöltött szerepének vizsgálatára és termésmnövelő hatásuk kiaknázására;
- a legeltetéses hasznosítás arányának növelése és támogatási rendszerének kidolgozása;
- a legeltetés technikai feltételeinek javítása;
- a gyepre alapozott állattartás állategészségügyi kérdéseinek vizsgálata;
- a gyepre alapozott állattartás genetikai és tenyésztéspolitikai aspektusainak tisztázása;
- a gyeptartósítás módszereinek minőségi javítása.

Irodalomjegyzék

- Ángyán J., Menyhért Z. 1997. Alkalmazkodó növénytermesztés, ésszerű környezetgazdálkodás. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest 1-414.p.
- Ángyán J., Podmaniczky L. 1999. Földhasználati zónarendszer kialakításának lehetőségei Magyarországon. VII. Országos Agrár-környezetvédelmi Konferencia, Szakmai Kiadvány, Környezetvédelmi Információs Klub, Budapest 40-41.p.
- Erz, W. 1978. Probleme der Integration des Naturschutzgesetzes in Landnutzungsprogramme. TUB, Zeitschrift der Technischen Universität Berlin 10(2), 11-19.p.
- Horn P., Steller J. 1990. Hagyományos és új állattenyésztési ágazatokban rejlő lehetőségek az eltérő ökológiai, piaci adottságok kihasználására. Állattenyésztés és Takarmányozás. 39.k.1.sz. 27-43.p.
- Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv 1998. KSH Budapest, 1999. 1-306.p.
- Nagy G., Pető K. 1997. A gyep és a gyephasználat szerepe a tájalakításában. In: A táj változásai a honfoglalás óta a Kárpát-medencében. Szerk.: Füles Gy. Gödöllő, 361-366.p.
- Sári L., Dér F., Marton I., 2000. A térinformatika felhasználása a gyephasznosítás tervezésében. Kézirat.

Szerzők: Dér Ferenc egyetemi docens

Kaposvári Egyetem Állattudományi Kar, 7400 Kaposvár, Guba Sándor u. 40.

Marton István főosztályvezető

Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, Budapest V. Kossuth L. tér 11.